
Úvodem k tematickému bloku The European Social Survey (ESS)*

Evropský sociální výzkum (ESS) je mezinárodní kvantitativní výzkumný program zaměřený na zkoumání politicky významných postojů a hodnot, které sdílejí občané v evropských demokraciích. ESS patří od svých počátků mezi přední výzkumné projekty Evropského výzkumného prostoru (ERA) a je zařazen mezi významné panevropské Výzkumné infrastruktury (Research Infrastructures). Od svého počátku sleduje dodržování výjimečně vysokých výzkumných standardů v oblasti kvantitativních šetření. V roce 2005 byl Evropskou komisí oceněn jako vůbec první evropský výzkumný projekt z oblasti sociálních a humanitních věd prestižní Descartesovou cenou.

Výzkumný program ESS byl iniciován Stálým výborem pro Sociální vědy v Evropské nadaci pro vědu (ESF), která sídlí ve Štrasburku, a vypracován Centrálním koordinačním týmem ve složení Roger Jowell (NCSR, UK), Peter Mohler (ZUMA, Německo), Björn Henrichsen (NSD, Norsko), Jaak Billiet (Univerzita v Leeuwenu, Belgie), Willem Saaris (Univerzita v Amsterdamu, Nizozemsko) a Ineke Stoop (Social en Cultureel Planbureau, Nizozemsko).

V rámci ESS pracuje na přípravě výzkumných šetření několik orgánů. Na vrcholu stojí Centrální koordinační tým (Central Coordinating Team), který je odpovědný za design a koordinaci ESS. Jako odborný poradní orgán je mu k dispozici Vědecký poradní výbor (Scientific Advisory Board), což je mezinárodní výbor složený z odborníků na kvantitativní výzkumná šetření z účastnících se zemí, zástupce Evropské komise a zástupce Evropské nadace pro vědu. Panel pro výběry (Sampling Panel) je tým specialistů, kteří s národními koordinátory konzultují a schvalují design výběrů v účastnících se zemích. Národní koordinátoři jsou odborníci působící v účastnických zemích, kteří na sebe berou odpovědnost za provedení šetření v dané zemi. K dispozici je jim také Komise pro překlady – tým specialistů na překlady výzkumných instrumentů z anglické zdrojové verze do národních jazyků. Kromě výše uvedených orgánů v rámci ESS působí také metodologická skupina, která dohlíží na technické a metodologické aspekty výzkumu.

Na počátku výzkumného programu ESS bylo poznání, že ve většině evropských zemí chybí relevantní a kvalitní data, která by umožňovala zkoumat společnosti těchto zemí v časové a mezinárodní komparativní perspektivě. V mnoha zemích sice běží kvalitní velké dlouhodobé národní i mezinárodní komparativní výzkumné projekty, ty však nepřinášejí dostatečně obsáhlá, standardizovaná a komparovatelná data o všech evropských demokraciích. Proto si projekt ESS dal za cíl zabývat se obsáhlé populacemi všech demokratických zemí západní, střední i východní Evropy a to v časové i mezinárodní perspektivě.

* <http://www.europeansocialsurvey.com>

V rámci projektu ESS probíhají šetření každé dva roky. Během těchto šetření jsou v účastnících se zemích sbírána socio-demografická a socio-strukturální data (podobně jako v rámci European Household Panel Survey či European Labour Force Survey) a data o sociálních, politických a kulturních postojích, míněních a orientacích (jako v rámci Eurobarometer, European Values Survey a ISSP). ESS však nenahrazuje žádný z dosavadních velkých mezinárodních výzkumných projektů a jeho cílem je sloužit jiné klientele než zmíněné výzkumy.

ESS se věnuje výzkumu politických témat a problémů (kriminalita, nerovnosti, ...), postojů k demokracii (spokojenost s demokracií, legitimita demokracie, důvěra v instituce, politická orientace, ...), zapojení se do politiky (zájem o politiku, politická participace, volební chování, ...), sociální a politické orientace (individuálizace, viktimizace, postmaterialismus, ...), využívání médií a komunikace (čtení novin a časopisů, sledování TV, poslech rádia, užívání internetu, ...), sociálně politické identity (národní identita, etnocentrismus, xenofobie, patriotismus, ...) a jiných témat. Samozřejmostí je zjišťování socio-demografických a socio-strukturálních charakteristik dotázaných a jejich domácností.

Dvě třetiny tematického obsahu šetření zůstávají v každé vlně stabilní, jedna třetina je proměnlivá. Jde o rotační moduly, na které je každý druhý rok vypisován tendr. V rámci ESS I byl poskytnut prostor rotačním modulům *Občanství, občanská angažovanost a demokracie* a *Imigrace*. V druhé vlně ESS byly zahrnuty moduly *Ekonomická morálka, Vyhledávání zdravotní péče* a *Rodina, práce a blahobyt*. Pro třetí vlnu ESS, která se uskuteční v letech 2006–2007, v tendru zvítězily moduly *Osobní a sociální blahobyt: vytváření indikátorů pro prosperující Evropu* a *Časování života: organizace životní dráhy v Evropě*.

V rámci ESS probíhá výběr šetřených populací ve všech zemích striktně pravděpodobnostní metodou. Minimální efektivní velikost výběru je specifikována na 1500 dotazovaných ve věku od 15 let výše (resp. 800 v zemích s populací menší než 2 miliony obyvatel) a cílová návratnost je stanovena na 70 %. Sběr dat probíhá za pomoci tří typů instrumentů – kontaktního formuláře, hlavního dotazníku a několika variant metodologického doplňkového dotazníku.

Kromě hromadných dat sbíraných pomocí kontaktního formuláře, hlavního dotazníku a doplňkových dotazníků jsou během doby terénního sběru dat v každé zemi shromažďována i tzv. „event data“ – data o důležitých událostech, která mohou ovlivnit výsledek šetření. Tato data jsou archivována na internetu na adrese http://www.scp.nl/users/stoop/ess_events/events_overview.htm.

První vlna výzkumu ESS proběhla v letech 2002–2003, druhá v letech 2004–2005. První vlny se zúčastnilo 22 zemí. Velikosti souborů jsou v těchto zemích následující: Belgie 1899 respondentů, ČR 1360, Dánsko 1506, Finsko 2000, Francie 1503, Irsko 2046, Itálie 1207, Lucembursko 1552, Maďarsko 1685, Německo 2919, Nizozemsko 2364, Norsko 2036, Polsko 2110, Portugalsko 1511, Rakousko 2257, Řecko 2566, Slovinsko 1519, Španělsko 1729, Švédsko 1999, Švýcarsko 2040 a Spojené království Velké Británie a Severního Irska (UK) 2052 respondentů. Druhou vlnu ESS dokončilo 24 zemí – Belgie, Česká republika, Dánsko, Estonsko, Finsko,

Francie, Irsko, Itálie, Lucembursko, Maďarsko, Německo, Nizozemsko, Norsko, Polsko, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Slovensko, Slovinsko, Španělsko, Švédsko, Švýcarsko a Spojené království Velké Británie a Severního Irska a Ukrajina.

Účast jednotlivých zemí závisí na tom, zda se jim podaří získat finanční prostředky na terénní sběr dat na jejich území. Jedním ze zdrojů financí pro ESS jsou sice prostředky získané Centrálním koordinačním týmem od Evropské nadace pro vědu a Evropské komise, z těch jsou však hrazeny náklady spjaté s bazální existencí programu (vývoj výzkumných instrumentů, schůzky orgánů ESS, pilotáže rotačních modulů, archivování a distribuce dat, atd.). Za Českou republiku připravilo obě vlny šetření ESS výzkumné oddělení Hodnotové orientace ve společnosti Sociologického ústavu AV ČR, národním koordinátorem ESS byla Klára Plecítá-Vlachová. Terénní sběr dat provedla v první vlně agentura STEM, v druhé vlně SC&C. ESS I finančně podpořilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, ESS II Grantová agentura České republiky. Datové soubory z obou vln a jejich dokumentaci pro mezinárodní archivaci připravil Sociologický datový archiv Sociologického ústavu AV ČR.

ESS chce jako klientelu oslovit zejména akademickou komunitu v celé Evropě a přístup k datům je otevřen také politické komunitě a veřejné správě. Zájmem ESS je, aby data z výzkumů byla co nejrychleji dostupná a to ve formátu, který je široce analyzovatelný. Proto byly veškeré archivační a dokumentační práce na datových souborech a stejně tak distribuce datových souborů svěřeny norskému datovému archivu NSD (Norwegian Social Science Data Services), který vždy zveřejňuje první spojený datový soubor jeden rok po oficiálním zahájení sběru dat z dané vlny. Podle pravidel ESS lze distribuovat a analyzovat pouze spojené mezinárodní datové soubory, které připravil archiv NSD. Data z ESS jsou dostupná na European Social Survey Archive Web Site na internetové adrese <http://ess.nsd.uib.no>. Na těchto stránkách funguje i systém pro vyhledávání, distribuci a analýzu sociálních dat NESSTAR. Podmínkou pro bezplatné získání dat i dokumentace je pouhá registrace.

Klára Vlachová